

دستور الکاتب فی تعیین المراتب

جلد اول

تصنیف
محمد بن اندوشاه بخوانی
(تبریزی)
قرن ششم هجری

تصحیح و تحقیق

علی اکبر احمدی دارانی

- سرشناسه : شمس منشی، محمد بن هندوشاه، قرن ۸ ق.
- عنوان و نام پدیدآور : دستورالکاتب فی تعیین المراتب / تصنیف محمد بن هندوشاه نخجوانی (شمس منشی) بن هشتم هجری؛ تصحیح علی اکبر احمدی دارانی.
- مشخصات نشر : تهران : مرکز پژوهشی میراث مکتوب، ۱۳۹۵.
- مشخصات ظاهری : ۱ ج.
- فروست : میراث مکتوب، ۳۰۳ زبان و ادبیات فارسی؛ ۷۴.
- شابک : دوره: 6-126-203-60 / ج. 9: 3-127-203-600-978 / ج. 2: 0-128-203-600-978
- وضعیت فهرست نویسی : فیفا
- یادداشت : ج. ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۵) (فیفا)
- یادداشت : کتابنامه.
- موضوع : نامه نگاری فارسی - متون قدیمی - قرن ۸ ق.
- موضوع : Letter writing, Persian-Early works to 1800
- موضوع : نگارش علمی و فنی - متون قدیمی تا قرن ۸ ق.
- موضوع : Technical writing-Early works to 20th century
- موضوع : نثر فارسی - قرن ۸ ق.
- موضوع : Persian Prose literature-14th century
- موضوع : نامه های فارسی - قرن ۸ ق.
- موضوع : Persian letters - 14th century
- شناسه افزوده : احمدی دارانی، علی اکبر، ۱۳۵۳ - مصحح
- شناسه افزوده : مرکز پژوهشی میراث مکتوب
- رده بندی کنگره : ۱۳۹۵ د ۵۸ ش / PIR ۲۸۸۶
- رده بندی دیویی : ۸۰۸ / ۶
- شماره کتابشناسی ملی : ۴۵۸۴۳۹۶

دانشگاه اصفهان

دستورالکاتب فی تعیین المراتب

جلد اول

تصنیف: محمّد بن هندوشاه نخجوانی (شمس منشی) قرن هشتم هجری

ته: علی اکبر احمدی دارانی (دانشیار دانشگاه اصفهان)

ناشر: میراث مکتوب

با همکاری

دانشگاه اصفهان

مدیر تولید: محمد باهر

مد: فنی امور چاپ: حسین شاملوفرد

ترجمه: گزیده، بدنه، انگلیسی: مصطفی امیری

حروفچین: سگ، جنبی عدیوی

صفحه: رضا سلگی

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

بهای دوره با جلد شومیز: ۸۰۰۰ تومان

بهای دوره با جلد سخت: ۱۰۰۰۰۰ تومان

شابک دوره: ۶-۱۲۶-۲۰۳-۱۷۸

شابک ج ۱: ۳-۱۲۷-۲۰۳-۶۰۰-۱۷۸

چاپ (دیجیتال): میراث

همه حقوق متعلق به ناشر و محفوظ است
نشر الکترونیکی اثر بدون کسب اجازه کتبی از ناشر ممنوع است

نشانی ناشر: تهران، ش.پ: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲، دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

E-mail: tolid@MirasMaktoob.ir

<http://www.MirasMaktoob.ir>

بسم الله الرحمن الرحيم

دریابی از فرهنگ پرمایه اسلام و ایران در سطح ملی و محلی موجب می‌گردد این نسخه با در تحقیق، کارنامه دانشمندان و نوابغ بزرگ و هویت نامدنا ایرانیان است برعمده هبزی است که این میراث پرارج را پاس دارد و برای شناخت تاریخ و فرهنگ و ادب و سابق علمی خود به احیا و بازسازی آن اهتمام ورزد.

بایسته است که در سالهای اخیر برای شناسایی این ذخایر مکتوب و تحقیق و تبیین آنها انجام گرفته است. در سال ۱۳۸۵ از شمند انتشار یافته هنوز کار نگرفته بسیار است و هزاران کتاب و رساله خطی موجود در کتابخانه‌های خارج کشور شناسانده و منتشر شده است بسیاری از متون نیز اگرچه بارها به طبع رسیده است ولی در اثر غنی نیست و تحقیق و تبیین مجدد نیاز دارد.

احیاء و نشر کتاب و در سالهای خطی و خطی و خطی است و در مؤسسه‌های فرهنگی و فرهنگی مرکز پژوهشی میراث مکتوب در راستای این هدف در سال ۱۳۸۵ ایجاد شده تا با حمایت از کوشش‌های محققان و محققان، و با مشارکت ناشران، مؤسسات علمی، انجمن‌های فرهنگی و علاقه‌مندان به دانش و فرهنگ سبکی در نشر میراث مکتوب داشته باشد و مجموعه‌ای ارزشمند از متون و منابع تحقیق به جامعه فرهنگی ایران اسلامی تقدیم دارد.

اکبر ایرانی

مدیر عامل مرکز پژوهشی میراث مکتوب

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	بیست و یک
مقدمه مصحح.....	بیست و پنج
محمد بن هندو شاه نخجوانی (شمس منشی).....	بیست و نه
تألیفات شمس منشی.....	سی و دو
صاحح الفرس.....	سی و سه
الارشاد فی الانشاء.....	سی و سه
چاپهای دستور الکاتب فی تعیین المراتب.....	سی و شش
ویژگی های سبکی.....	سی و هفت
مجمع النوادر (چهار مقاله).....	سی و هشت
دستور الکاتب فی تعیین المراتب.....	سی و هشت
سطح زبانی (آوایی، لغوی، نحوی).....	چهل
سطح آوایی.....	چهل
سطح لغوی.....	چهل و یک
سطح نحوی.....	چهل و دو
سطح فکری.....	چهل و سه
سطح ادبی / نوع ادبی.....	چهل و پنج
معرفی نسخه ها.....	پنجاه و دو
نسخه کوپرولو (اساس).....	پنجاه و دو

نسخه استانبول (ل)	پنجاه و سه
نسخه پاریس (س)	پنجاه و سه
نسخه بریتانیا	پنجاه و سه
نسخه وین	پنجاه و چهار
نسخه لیدن	پنجاه و چهار
نسخه کتابخانه سپهسالار (شهید مطهری)	پنجاه و چهار
نسخه کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی	پنجاه و پنج
روش تصحیح	پنجاه و پنج
بسم الخط نسخه اساس	پنجاه و شش

مقدمه مدتیف	۱
فهرست کاتب دستور الکاتب فی تعیین المراتب، مشتمل بر مقدمه و دو قسم و خاتمه	۱۳
مقدمه در بیان کیفیت این کتاب شرط شروع متأمل	۲۷
فصل اول - در موضوعی بسم الکاتب	۳۰
فصل دوم - در فضیلت کاتب و شرف او	۳۱
فصل سوم - در آداب کُتّاب و آلات کاتبان	۳۸
فصل چهارم - در ذکر زمان کتابت	۴۰
فصل پنجم - در موضع کتابت	۴۱
فصل ششم - در صفت آلات و ادوات کتاب، نظام کاتبان	۴۲
حکایت اول	۴۷
حکایت دوم	۴۸
حکایت سوم	۴۹
حکایت چهارم	۵۰
حکایت پنجم	۵۰
حکایت ششم	۵۱
حکایت هفتم	۵۲
حکایت هشتم	۵۳
حکایت نهم	۵۳
حکایت دهم	۵۴

قسم اول: در مکاتبات	۵۷
مرتبه اول - در مکاتبات سلاطین و خواتین و اولاد ایشان و القاب و	۵۹
ضرب اول - در القاب و ادعیه‌ای که به سلاطین و خواتین و	۵۹
صورت اول: در القاب که سلاطین به یکدیگر نویسند و ذکر کاتب، شش نوع	۵۹
صورت دوم: در القاب خواتین خواقین، شش نوع	۶۳
صورت سوم: در القاب اولاد سلاطین، شش نوع	۶۵
ضرب دوم - در احوالی که بعد از القاب و دعا به سلاطین نویسند	۶۶
فصل اول - در تهنیت به جلوس سلطنت	۶۷
صورت اول: مکتوب، چهار نوع	۶۷
صورت دوم: جواب، چهار نوع	۶۸
فصل دوم - در ایاحت	۷۰
صورت اول: مکتوب، هفده نوع	۷۳
نوع اول: در استصواب حکما و دانایان در هر باب	۷۳
نوع دوم: در منع ظلم و نهائی	۷۸
نوع سوم: در اجرای عفو به درویش راققان	۸۱
نوع چهارم: در منع نزول به خدای رعایا	۸۵
نوع پنجم: در منع تعرض امرا و متغلبان، رعایای دیه‌ها را	۹۰
نوع ششم: در منع خربندگان و امثال ایشان از مزاحمت رعایا	۹۳
نوع هفتم: در استکشاف احوال مزوران و تدبیر ایشان	۹۵
نوع هشتم: در تفحص عقاید اولاد و امرا و تدبیر آنان	۹۷
نوع نهم: در دفع دزدان و حرامیان و راه‌زنان	۹۸
نوع دهم: در تعیین منهیان و جاسوسان	۱۰۶
نوع یازدهم: در تعیین جمعی که مصالح ارباب حاجات به عرض رسانند	۱۰۹
نوع دوازدهم: در استصحاب مشایخ	۱۱۲
نوع سیزدهم: در رعایات قدمای ملازمان سلاطین سابق	۱۱۸
نوع چهاردهم: در رعایت جانب امتهات و اظار	۱۲۴
نوع پانزدهم: در تعیین خزانه، جهت واجبات مستحقان	۱۲۷

- ۱۳۱ نوع شانزدهم: در منع تصرف اموال مردم به غیر حق
- ۱۳۴ نوع هفدهم: در منع مکسب زر و سایر بدعتها
- ۱۳۶ صورت دوم: در جواب نصایح، هفده نوع
- ۱۳۶ نوع اول: در اجابت استصحاب حکما و دانایان
- ۱۳۸ نوع دوم: در اجابت منع ظلم و تعدی
- ۱۴۰ نوع سوم: در اجابت اجرای اوقاف به شروط واقفان
- ۱۴۱ نوع چهارم: در اجابت منع نزول به خانه‌های رعایا
- ۱۴۲ نوع پنجم: در اجابت منع تعرض امرا و متغلبان رعایای دیه‌ها را
- نوع ششم: در اجابت منع شتربانان و خربندگان و امثال ایشان از مزاحمت
- ۱۴۳ دایا
- ۱۴۴ نوع هفتم: در اجابت دفع مزوران
- نوع هشتم: در اجابت تدبیر اولاد و امرا بعد از استکشاف از ضمایر
- ۱۴۴ ایشان
- ۱۴۵ نوع نهم: در اجابت دفع دزدان و حرامیان
- ۱۴۶ نوع دهم: در اجابت تعین بیان و جاسوسان
- ۱۴۹ فایده و تنبیه
- نوع یازدهم: در اجابت تعیین نفع که مصالح ارباب حاجات به عرض
- ۱۵۰ رسانند
- ۱۵۳ نوع دوازدهم: در اجابت استصحاب مثالی غیرهم
- ۱۵۵ نوع سیزدهم: در اجابت رعایت قدما و ملازمان سلاطین سابق
- ۱۵۵ نوع چهاردهم: در اجابت رعایت امهات و اطفال
- ۱۵۸ نوع پانزدهم: در اجابت تعیین خزانه جهت واجبات و سخفان
- ۱۵۹ نوع شانزدهم: در اجابت منع تصرف در اموال مردم به غیر حق
- ۱۶۰ نوع هفدهم: در اجابت منع مکسب فاحش و کتالی
- ۱۶۱ فصل سوم - در فتح راه حج و فرستادن محمل
- ۱۶۱ صورت اول: مکتوب، سه نوع
- ۱۶۴ صورت دوم: جواب، سه نوع
- ۱۶۶ فصل چهارم - در تهتیت فتح مملکت و شکستن دشمنان

۱۶۶	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۱۶۷	صورت دوم: جواب، سه نوع
۱۶۸	فصل پنجم - در اعلام عزیمت به طرفی از اطراف
۱۶۸	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۱۶۹	صورت دوم: در جواب به رضا یا به منع
۱۶۹	جواب به رضا، سه نوع
۱۷۰	جواب به منع، سه نوع
۱۷۱	فصل ششم - در استمداد به نفس و لشکریان و مال
۱۷۲	صورت اول: در مدد دادن به نفس خود، سه نوع
۱۷۳	صورت دوم: در لشکر و مال فرستادن، سه نوع
۱۷۴	صورت سوم: در نارفتن خود و نافرستادن لشکر و مال، سه نوع
۱۷۶	فصل هفتم - در انتظار گردانیدن شکستگان
۱۷۶	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۱۷۷	صورت دوم: جواب، سه نوع
۱۷۸	فصل هشتم - در طلب دو - در مواالت
۱۷۸	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۱۸۰	صورت دوم: جواب، سه نوع
۱۸۲	فصل نهم - در طلب وصلت و جواب
۱۸۲	صورت اول: در طلب، سه نوع
۱۸۴	صورت دوم: در جواب به رضا یا به منع و هر یک مانند اول، سه نوع
۱۸۴	صورت رضا
۱۸۶	صورت منع
۱۸۷	فصل دهم - در تهنیت زفاف
۱۸۷	صورت اول: در تهنیت، سه نوع
۱۸۹	صورت دوم: در جواب، سه نوع
۱۹۰	فصل یازدهم - در تهنیت ولادت
۱۹۰	صورت اول: مکتوب، چهار نوع
۱۹۲	صورت دوم: جواب، سه نوع

۱۹۴	فصل دوازدهم - در عتاب
۱۹۴	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۱۹۶	صورت دوم: در جواب به عتاب، سه نوع
۱۹۸	فصل سیزدهم - در اعتذار، دو صورت
۱۹۸	صورت اول: در اعتذار از مکارم مکتوب الیه، سه نوع
۲۰۰	صورت دوم: در جواب، مشتمل بر اعتذار از خطا و تقصیر کاتب، چهار نوع
۲۰۲	فصل چهاردهم - در امان خواستن جهت مجرمان و گریختگان و.....
۲۰۲	صورت اول: امان خواستن، شش نوع
۲۰۷	صورت دوم: در امان دادن، شش نوع
۲۱۰	فصل پانزدهم - در عهدنامه
۲۱۰	صورت اول: مکتوب به التماس، سه نوع
۲۱۲	صورت دوم: در جواب به قبول، سه نوع
۲۱۵	فصل شانزدهم - در تهدید، جواب
۲۱۵	صورت اول: مکتوب به تهدید، سه نوع
۲۱۸	صورت دوم: در جواب به تهدید، سه نوع
۲۲۰	فصل هفدهم - در سپارش شخصی
۲۲۰	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۲۲۲	صورت دوم: جواب، سه نوع
۲۲۳	فصل هژدهم - در تعزیت نامه
۲۲۳	صورت اول: در مکتوب نوشتن به مصیبت رسیدن و..... یا.....
۲۲۳	نوع اول: مکتوب به پدر در وفات فرزندان
۲۲۴	نوع دوم: مکتوب به شوهر در وفات زن
۲۲۶	نوع سوم: مکتوب به برادر در وفات برادر
۲۲۷	نوع چهارم: تعزیت بر طریق تهنیت
۲۲۸	صورت دوم: در جواب تعزیت نامه، چهار نوع
۲۳۱	فصل نوزدهم - در استدعای تردد تجار و قوافل
۲۳۱	صورت اول: مکتوب، سه نوع

۲۳۲	 صورت دوم: جواب، سه نوع
۲۳۴	 فصل بیستم - در استدعای حضور یکی از اعظام و غیره
۲۳۴	 صورت اول: مکتوب، سه نوع
۲۳۵	 صورت دوم: در جواب به رضا یا به منع و هر یک سه نوع
۲۳۵	 جواب به رضا، سه نوع
۲۳۶	 جواب به منع، سه نوع
۲۳۹	 مرتبه دوم از قسم اول - در مکاتبات امرای الوس و وزرا و خواتین
۲۳۹	 ضرب اول - در القاب و ادعیه طوایف مذکوره، بیست و چهار فصل
۲۴۰	 فصل اول - در القاب و ادعیه امرای الوس، سه نوع
۲۴۱	 صورت دوم: در القاب و دعای خواتین امرای الوس، سه نوع
۲۴۲	 صورت سوم: در القاب و دعای ابنای امرای الوس، سه نوع
۲۴۲	 فصل دوم - در القاب و ادعیه وزرا و خواتین و اولاد ایشان
۲۴۲	 صورت اول: در القاب و دعای وزرا، سه نوع
۲۴۴	 صورت دوم: در القاب و دعای خواتین وزرا، سه نوع
۲۴۵	 صورت سوم: در القاب و دعای ابنای وزرا، سه نوع
۲۴۶	 فصل سوم - در القاب و ادعیه نقیب الذی و دیگر سادات، دو صورت
۲۴۶	 صورت اول: در القاب و ادعیه نقیب القبا، سه نوع
۲۴۸	 صورت دوم: در القاب و ادعیه سادات، سه نوع
۲۴۹	 فصل چهارم - در القاب و ادعیه مشایخ و مریدان ایشان، دو صورت
۲۴۹	 صورت اول: در القاب و ادعیه مشایخ، سه نوع
۲۵۱	 صورت دوم: در القاب و ادعیه مریدان مشایخ، سه نوع
۲۵۲	 فصل پنجم - در القاب و ادعیه قاضی القضا و دیگر قضات و ...
۲۵۲	 صورت اول: در القاب و ادعیه قاضی القضا ممالک، سه نوع
۲۵۴	 صورت دوم: در القاب و ادعیه قضات، سه نوع
۲۵۵	 صورت سوم: در ذکر آنچه به اتباع قضات نویسند، سه نوع
۲۵۶	 فصل ششم - در القاب و ادعیه نواب دیوان سلطنت، سه نوع
۲۵۸	 فصل هفتم - در القاب و ادعیه نواب دیوان وزارت، سه نوع
۲۵۹	 فصل هشتم - در القاب و ادعیه امرای اولکا و تومانات، سه نوع

۲۶۰	فصل نهم - در القاب و ادعیه ایناقان و مقربان پادشاه وقت، سه نوع
۲۶۱	فصل دهم - در القاب و ادعیه اتابکان، سه نوع
۲۶۲	فصل یازدهم - در القاب و ادعیه شروانشاهان
۲۶۳	فصل دوازدهم - در القاب و ادعیه امرای گیلانات
۲۶۳	فصل سیزدهم - در القاب و ادعیه وکیل حضرت سلطنت، سه نوع
۲۶۵	فصل چهاردهم - در القاب و ادعیه الخ بتیکچی ممالک، سه نوع
۲۶۶	فصل پانزدهم - در القاب و ادعیه مستوفی ممالک، سه نوع
۲۶۸	فصل شانزدهم - در القاب و ادعیه مشرف ممالک، سه نوع
۲۶۹	فصل هفدهم - در القاب و ادعیه ناظر ممالک، سه نوع
۲۷۱	فصل هجدهم - در القاب و ادعیه حاکم ممالک، سه نوع
۲۷۲	فصل نوزدهم - در القاب و دعای حافظ مال ممالک، سه نوع
۲۷۴	فصل بیستم - در القاب و دعای منشی ممالک، سه نوع
۲۷۵	فصل بیست و یکم - در القاب و ادعیه حاکم اوقاف ممالک، سه نوع
۲۷۷	فصل بیست و دوم - در القاب و ادعیه حجاب، سه نوع
۲۷۸	فصل بیست و سوم - در القاب و ادعیه ملوک ولایات، سه نوع
۲۷۹	فصل بیست و چهارم - در القاب و ادعیه رسولان اطراف، سه نوع
۲۸۰	فصل بیست و پنجم - در القاب امیر سکار، سه نوع
۲۸۱	فصل بیست و ششم - در القاب امیر محاسن، سه نوع
۲۸۲	ضرب دوم - در احوالی که امرا و وزرا و سادات در تهنیت بر شانزده فصل
۲۸۳	فصل اول - در تهنیت تفویض عمل و نوازش ساطعان، دو صورت
۲۸۳	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۲۸۵	صورت دوم: جواب، سه نوع
۲۸۷	فصل دوم - در تهنیت قدوم، دو صورت
۲۸۷	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۲۸۹	صورت دوم: جواب، سه نوع
۲۹۱	فصل سوم - در اعلام احوال اخلاص و اتحاد، دو صورت
۲۹۱	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۲۹۳	صورت دوم: جواب، سه نوع

۲۹۵	فصل چهارم - در طلب موافقت و دوستی، دو صورت
۲۹۵	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۲۹۶	صورت دوم: جواب، سه نوع
۲۹۸	فصل پنجم - در تحف و هدایا فرستادن، دو صورت
۲۹۸	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۳۰۰	صورت دوم: جواب، سه نوع
۳۰۱	فصل ششم - در عذر مکارم خواستن، دو صورت
۳۰۱	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۳۰۳	صورت دوم: جواب، سه نوع
۳۰۴	فصل هفتم - در عتاب، دو صورت
۳۰۴	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۳۰۷	صورت دوم: جواب، سه نوع
۳۰۹	فصل هشتم - در استعفاء از تقلد اعدا و افعال و مهمات دیوانی
۳۰۹	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۳۱۱	صورت دوم: جواب، سه نوع
۳۱۲	فصل نهم - در استعفاء از تقلد اعدا و افعال و مهمات دیوانی
۳۱۲	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۳۱۶	صورت دوم: جواب، سه نوع
۳۱۸	فصل دهم - در طلب حضور عالمی یا شیخی بزرگ یا بیگ
۳۱۸	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۳۲۱	صورت دوم: جواب، سه نوع
۳۲۲	فصل یازدهم - در مشاورت و حزم، دو صورت
۳۲۳	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۳۲۳	نوع اول: مشاورت در تدبیر مال و محافظت ملک
۳۲۶	نوع دوم: در تدبیر عساکر
۳۲۸	نوع سوم: در تدبیر استشارات اعدا و مخالفان
۳۲۹	صورت دوم: جواب، سه نوع
۳۲۹	نوع اول: جواب تدبیر مال و محافظت ملک

۳۳۲	نوع دوم: در تدبیر عساکر.....
۳۳۴	نوع سوم: جواب در استشارت در دفع دشمن.....
۳۴۰	فصل دوازدهم - در عیادت مرضی، دو صورت.....
۳۴۰	صورت اول: مکتوب، سه نوع.....
۳۴۳	صورت دوم: جواب، سه نوع.....
۳۴۴	فصل سیزدهم - در تهنیت صحت، دو صورت.....
۳۴۴	صورت اول: مکتوب، سه نوع.....
۳۴۶	صورت دوم: جواب، سه نوع.....
۳۴۸	فصل چهاردهم - در تقدیر اصحاب مکاره، دو صورت.....
۳۴۸	صورت اول: مکتوب، سه نوع.....
۳۵۰	صورت دوم: جواب، سه نوع.....
۳۵۳	فصل پانزدهم - در تهنیت خلاص از مکاره، دو صورت.....
۳۵۳	صورت اول: مکتوب، سه نوع.....
۳۵۵	صورت دوم: جواب، سه نوع.....
۳۵۷	فصل شانزدهم - در اسمائات آریه خان و بازخواندن ایشان، دو صورت.....
۳۵۷	صورت اول: مکتوب، سه نوع.....
۳۵۹	صورت دوم: جواب، سه نوع.....
۳۶۳	مرتبه سوم از قسم اول - در القاب و مکاتبات اشرف المراسم.....
۳۶۳	صنف اول - در القاب و مکاتبات اشراف.....
۳۶۴	فصل اول - در القاب و ادعیه علما، سه نوع.....
۳۶۵	فصل دوم - در القاب و ادعیه حکما، سه نوع.....
۳۶۷	فصل سوم - در القاب و ادعیه مدرّسان، سه نوع.....
۳۶۸	فصل چهارم - در القاب و ادعیه مفتیان، سه نوع.....
۳۷۰	فصل پنجم - در القاب و ادعیه مفسران، سه نوع.....
۳۷۱	فصل ششم - در القاب و ادعیه محدّثان، سه نوع.....
۳۷۲	فصل هفتم - در القاب و ادعیه وعّاظ، سه نوع.....
۳۷۴	فصل هشتم - در القاب و ادعیه خطباء، سه نوع.....
۳۷۴	فصل نهم - در القاب و ادعیه اطّبا، سه نوع.....

۳۷۶	فصل دهم - در القاب و ادعیه معیدان، سه نوع
۳۷۶	فصل یازدهم - در القاب و ادعیه ایمنه مساجد، سه نوع
۳۷۷	فصل دوازدهم - در القاب و ادعیه فقها، سه نوع
۳۷۷	فصل سیزدهم - در القاب و ادعیه حفاظ، سه نوع
۳۷۸	فصل چهاردهم - در القاب و ادعیه ارباب فتوت، سه نوع
۳۷۹	فصل پانزدهم - در القاب و ادعیه صلحا و گوشه نشینان و منقطعان، سه نوع
۳۸۱	فصل شانزدهم - در القاب و ادعیه محتسبان، سه نوع
۳۸۲	فصل هفدهم - در القاب و ادعیه منجمان، سه نوع
۳۸۳	فصل هجدهم - در القاب و ادعیه شعرا، سه نوع
۳۸۴	فصل نوزدهم - در القاب و ادعیه استادان، سه نوع
۳۸۵	فصل بیستم - در القاب و ادعیه جد و پدر، سه نوع
۳۸۶	فصل بیست و یکم - در القاب و ادعیه جدّه و مادر، سه نوع
۳۸۷	فصل بیست و دوم - در القاب و ادعیه عم و خال، سه نوع
۳۸۷	فصل بیست و سوم - در القاب و ادعیه عمّه و خاله، سه نوع
۳۸۷	فصل بیست و چهارم - در القاب و ادعیه پسران بزرگ، سه نوع
۳۸۸	فصل بیست و پنجم - در القاب و ادعیه برادران کوچک، سه نوع
۳۸۹	فصل بیست و ششم - در القاب و ادعیه خواران بزرگ و کوچک، سه نوع
۳۸۹	فصل بیست و هفتم - در القاب و ادعیه پسران، سه نوع
۳۹۰	فصل بیست و هشتم - در القاب و ادعیه دختران، سه نوع
۳۹۰	فصل بیست و نهم - در القاب و ادعیه خواجه سرایان، سه نوع
۳۹۱	فصل سیام - در القاب و ادعیه دوستان، سه نوع
۳۹۲	فصل سی و یکم - در القاب و ادعیه ندما، سه نوع
۳۹۲	فصل سی و دوم - در القاب و ادعیه تجار، سه نوع
۳۹۳	فصل سی و سوم - در القاب و ادعیه ابطال و شجعان، سه نوع
۳۹۳	فصل سی و چهارم - در القاب و ادعیه اسفهلاران، سه نوع
۳۹۴	فصل سی و پنجم - در القاب و ادعیه کوتوالان قلاع، سه نوع
۳۹۵	فصل سی و ششم - در القاب و ادعیه مقدّمان طوایف، سه نوع
۳۹۵	فصل سی و هفتم - در القاب و ادعیه مهندسان، سه نوع

۳۹۶	فصل سی و هشتم - در القاب و ادعیه صدور و اعیان، سه نوع
۳۹۷	مضمونات: این صنف منحصرست در هفت فصل
۳۹۷	فصل اول - در ذکر اشتیاق و آرزومندی و بیان مفارقت، سه نوع
۴۰۰	فصل دوم - در اجوبه مکتوبات و صفت حسن خط و بلاغت عبارت، سه نوع
۴۰۵	فصل سوم - در احوالی که پیش از ملاقات به یکدیگر نویسند، سه نوع
۴۰۸	فصل چهارم - در جوابی که پیش از ملاقات نویسند، سه نوع
۴۱۱	فصل پنجم - در طلب مراجعت، سه نوع
۴۱۲	فصل ششم - در تعیین مصلحتی که کاتب به مکتوب الیه رجوع کند، سه نوع
۴۱۳	فصل هفتم - در رقاع مختلفه، ده نوع
۴۱۵	صنف نهم - در خطاب اوساط الناس و غیرهم و مکتوبات که به ایشان نویسند
۴۱۶	فصل اول - در خطاب رؤسا و دهاقین، سه نوع
۴۱۶	فصل دوم - در خطاب اتراک، سه نوع
۴۱۷	فصل سوم - در خطاب اکراد، سه نوع
۴۱۸	فصل چهارم - در خطاب ارباب، سه نوع
۴۱۸	فصل پنجم - در خطاب فلندرا، سه نوع
۴۲۰	فصل ششم - در خطاب متعلقات و غلامان، سه نوع
۴۲۱	فصل هفتم - در خطاب فرزانان، سه نوع
۴۲۲	فصل هشتم - در خطاب ساریانان، سه نوع
۴۲۲	فصل نهم - در خطاب خربندگان، سه نوع
۴۲۳	فصل دهم - در خطاب کاروانسالاران، سه نوع
۴۲۴	فصل یازدهم - در خطاب سوقه و محترفه، سه نوع
۴۲۵	فصل دوازدهم - در خطاب مخالفان ملت اسلام، دو طایفه
۴۲۷	مرتبه چهارم از قسم اول - در مکاتبات مشترکه
۴۲۸	فصل اول - در مکاتبات امرای پیر بزرگ یا وزرای منقطع تارک به پادشاه
۴۲۸	صورت اول: مکتوب امرا یا وزرا به پادشاه، سه نوع
۴۳۱	صورت دوم: جواب پادشاه به امرا و وزرا، سه نوع
۴۳۳	فصل دوم - در مکاتبات پادشاهان و امرا
۴۳۳	صورت اول: مکتوب پادشاه به امرا، سه نوع

۴۳۴	صورت دوم: جواب امرا به پادشاه، سه نوع
۴۳۵	فصل سوم - در مکاتبات پادشاه و وزرا، دو صورت
۴۳۵	صورت اول: مکتوب پادشاه به وزرا، سه نوع
۴۳۶	صورت دوم: جواب وزرا به پادشاه، سه نوع
۴۳۷	فصل چهارم - در مکاتبات پادشاه و ملوک ولایات، دو صورت
۴۳۷	صورت اول: مکتوب پادشاه به ملوک ولایات، سه نوع
۴۳۸	صورت دوم: جواب ملوک ولایات به پادشاه، سه نوع
۴۳۹	فصل پنجم - در مکاتبات خواتین پادشاه به یکدیگر، دو صورت
۴۳۹	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۴۴۰	صورت دوم: جواب، سه نوع
۴۴۰	فصل ششم - در مکاتبات خواتین پادشاه و خدم، دو صورت
۴۴۰	صورت اول: مکتوب خواتین به خدم، سه نوع
۴۴۱	صورت دوم: جواب خدم خواتین، سه نوع
۴۴۲	فصل هفتم - در مکاتبات وزرا و خواتین پادشاه
۴۴۲	صورت اول: مکتوب وزرا به خواتین، سه نوع
۴۴۳	صورت دوم: جواب خواتین به وزرا، سه نوع
۴۴۴	فصل هشتم - در مکاتبات امرا و وزرا
۴۴۴	صورت اول: مکتوب امرا به وزرا، سه نوع
۴۴۵	صورت دوم: جواب وزرا به امرا، سه نوع
۴۴۶	فصل نهم - در مکاتبات وزرا به یکدیگر
۴۴۶	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۴۴۷	صورت دوم: جواب، سه نوع
۴۴۹	فصل دهم - در مکاتبات ارکان دولت به یکدیگر
۴۴۹	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۴۵۰	صورت دوم: جواب، سه نوع
۴۵۱	فصل یازدهم - در مکاتبات وزرا و اصحاب دیوان
۴۵۱	صورت اول: مکتوب به وزرا به اصحاب دیوان، سه نوع
۴۵۲	صورت دوم: جواب اصحاب دیوان به وزرا، سه نوع

۴۵۳	فصل دوازدهم - در مکاتبات اصحاب دیوان و ملوک ولایات
۴۵۳	صورت اول: مکتوب اصحاب دیوان به ملوک ولایات، سه نوع
۴۵۴	صورت دوم: جواب ملوک ولایت به اصحاب دیوان بزرگ، سه نوع
۴۵۵	فصل سیزدهم - در مکاتبات اصحاب دیوان به یکدیگر
۴۵۵	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۴۵۶	صورت دوم: جواب، سه نوع
۴۵۷	فصل چهاردهم - در مکاتبات سادات و مشایخ و قضات به وزرا
۴۵۷	صورت اول: مکتوب، سه نوع
۴۵۹	صورت دوم: جواب وزرا
۴۵۹	نوع اول: جواب به سادات
۴۶۰	نوع دوم: جواب مشایخ
۴۶۰	نوع سوم: جواب قضات
۴۶۱	فصل پانزدهم - در مکاتبات وزرا و عمال ولایات
۴۶۱	صورت اول: مکتوب وزرا به عمال، سه نوع
۴۶۲	صورت دوم: جواب عمال ولایات به وزرا، سه نوع
۴۶۴	فصل شانزدهم - در مکاتبات منابر و ارباب و کلای خاصه
۴۶۴	صورت اول: مکتوب وزرا، نواب و کلای خاصه، سه نوع
۴۶۴	صورت دوم: جواب نواب و کلای خاصه به وزرا، سه نوع
۴۶۵	فصل هفدهم - در عرضه داشت رعایا به سلاطین و نواب آن
۴۶۵	صورت اول: عرضه داشت رعایا، سه نوع
۴۷۰	صورت دوم: جواب سلاطین به رعایا، سه نوع
۴۷۲	فصل هژدهم - در کتابت محضر و جواب، پنج نوع
۴۷۷	فصل نوزدهم - در شرطنامه‌ای که یکی از نواب به حضرت پادشاه باز دهد
۴۷۷	نوع اول: مؤکد به مستشهدات
۴۷۹	نوع دوم: بی ذکر مستشهدات
۴۸۰	فصل بیستم - در تذکراه‌ای که به امرا و وزرا و اعظام مملکت نویسد و اجوبه آن
۴۸۰	صورت اول: تذکره به امرا
۴۸۲	صورت دوم: تذکره به وزرا
۴۸۴	صورت سوم: تذکره بر اعظام و اکابر مملکت

پیشگفتار

نخستین بار نام دستور الکاتب فی تعیین المراتب را در سال ۶۹ که دانش آموز سال سوم دبیرستان (رشته فنی) (کتاب) بودم، در کتاب تاریخ ادبیات فارسی دیدم. در آن کتاب ضمن معرفی مختصری از نویسنده، بخشهایی از متن کتاب نقل شده بود که در آن، به بایدها و نبایدهایی که کاتبان، در هنگام نوشتن می‌بایست در نظر داشته باشند، اشاره شده بود. این مطالب، برایم بسیار جذابیت داشت و آرزوی فرصتی را در دل می‌پروراندم که این کتاب را بیابم و ببینم. نعل دانه به چه علت یا علتی به دنبال این کتاب رفتم و سالها گذشت. مدتی بعد از تصحیح تحفة الملوک (سال ۷۷)، روزی در کتابفروشی فرهنگسرای اصفهان به نسخه‌ای چاپی از دستور الکاتب برخوردم که زیاد به کتابهای چاپی امروزی نمی‌مانست، وقتی بیشتر دقت کردم، آن را بظاهر شبیه شاهنامه چاپ مسکو یافتم و حدس زدم که باید از همان مجموعه که به من رسید، باشد که در شوروی سابق و با شکل و شمایل تقریباً یکسان به چاپ رسیده است؛ با خودم گفتم: «حالا که تصحیح تحفة الملوک را به انجام رسانده‌ام و دیگر همه فنون تصحیح را آموخته‌ام و باید در بین مصححان نامی از من برده شود و منادی بدهم تا همه بدانند که مصححی و محقق‌ی بزرگ در تصحیح متن ظهور کرده است! بهتر است، سریع دست به کار شوم و تصحیحی از این کتاب ارائه بدهم و آن را به صورتی پاکیزه منتشر کنم». درباره ضرورت تصحیح مجدد آن، با استاد ارجمند، جمشید مظاهری (سروشیار) صحبت کردم و ایشان با حسن ظنی که به این جانب دارند، تشویق کردند و فرمودند: «کاری است کردنی». اما فرشته‌ای است بر این بام لاجورد اندود / که پیش آرزوی بیدلان کشد دیوار.

اوایل بهار ۱۳۸۴ شمسی که عزم جزم کردم، برای پشت سر گذاشتن پایان‌نامه دوره دکتری در دانشگاه اصفهان، نسخه‌ای باارزش را تصحیح کنم و به مانند هر کسی که پای در وادی تصحیح می‌گذارد و همیشه ترسان و لرزان است که مبادا در میانه‌های راه متوجه شود که آنچه در حال تصحیح آن است، به کوشش دیگری تصحیح شده و در آخرین مراحل چاپ قرار دارد، با احتیاط پیش می‌رفتم، در گفتگویی تلفنی با جناب آقای دکتر اکبر ایرانی، از ایشان خواستم که موضوعی را برای پایان‌نامه به این جانب معرفی کند، شان بی‌درنگ گفتند: دستور الکاتب فی تعیین المراتب! این کتاب جزو کارهای پیشینهای مرکز پژوهشی میراث مکتوب به مصححان بود. جناب آقای ایرانی گفتند: اگر تصحیح کنی، آن را چاپ می‌کنیم و برای تهیه نسخه‌های آن، کمک خواهیم کرد. من هم بی‌درنگ پذیرفتم و از ایشان درخواست کردم که تصحیح آن را بر عهده این جانب بگذارند. چندی نگذشت که ارادادی برای امضا فرستادند و در ضمن آن، فرصتی یکی دو ساله هم داده بودند که به از فاع در دوره دکتری، کتاب تصحیح شده را به همراه مقدمه و تعلیقات، برای چاپ را اختیار می‌کنم. نسخه‌ها یکی یکی از داخل و خارج کشور دستیاب شد. در حین تحقیق برای تهیه فهرستی از نسخه‌ها، به کتاب دیگری از شمس منشی برخورد کردم، به نام الارشاد فی الانشاء که در اصل خلاصه‌ای است، از کتاب دستور الکاتب که شمس منشی، آن را از متن دستور الکاتب گزینش کرده بود و بنابر گواهی فهرستهای نسخه‌ها، خطی، فقط یک نسخه از آن وجود داشت. شتاب برای به پایان رساندن دوره دکتری و محدودیت زمانی که در این دوره تحصیلی، غالباً ایجاد می‌شود، باعث شد، تصحیح الارشاد فی الانشاء را که حجم کمتری داشت، به عنوان تکلیف درسی برگزینم و تصحیح دستور الکاتب را به بعد از اتمام دوره تحصیلات واگذارم. تصحیح الارشاد فی الانشاء با مقابله دو سه نسخه از دستور الکاتب به انجام رسید و به همراه مقدمه و تعلیقات در تاریخ ۱۶ / ۴ / ۸۶ در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، مورد تأیید داوران محترم قرار گرفت؛ اما همیشه از معطل ماندن کاری که بر عهده گرفته بودم، رنج می‌کشیدم و گرفتاریهای پیاپی، مانع از تسریع در

کار تصحیح دستور الکاتب بود. حجم زیاد کتاب و مقابله آن با دو نسخه دیگر، نوشتن مقدمه و تعلیقات و کوشش برای ردیابی احادیث و اشعار و... و انتظار برای دستیابی به نسخه‌ای از کتابخانه موزه بریتانیا، تأخیر در تهیه فهرستها که مصادف با مشکلات مرکز پژوهشی میراث مکتوب شد و ... کار چاپ این کتاب را چندین سال به تأخیر انداخت؛ اما این تأخیر، برای من آفتی نداشت و باعث شد با دقت بیشتر متن کتاب را بپیرایم و با صرف وقت بیشتر در تهیه مقدمه، تعلیقات و فهرستها، بکوشم. هرچند می‌دانم و معترفم که کام خالی از عیوب نیست.

اکنون که این کتاب به چاپ می‌رسد، بر خود لازم می‌دانم که با ذکر نامی از تمام کسانی که در به سامان سپردن تصحیح و چاپ این کتاب یاری کردند، گمان کنم که از عهده سپاسگزاری از آنها به در آمده‌ام:

جناب آقای دکتر اکبر ایرانی، مدیر مرکز پژوهشی میراث مکتوب که تصحیح این کتاب به پیشنهاد ایشان بود و زمانی را برایم آوردند تا تصویری از نسخه‌های مختلف به دست آید. دکتر حسن تاج‌بخش، استاد ممتاز دانشگاه تهران که به پایمردی ایشان، تصویر برخی از نسخه‌ها دستیاب شد. جناب استاد جمشید مظاهری که در حین تصحیح، دانشجوی خود را یاری دادند و برخی از نکته‌های فرو بسته متن را گشودند. دکتر سید محمد رضا ابن‌الرسول و دکتر سمیه کاظمی که در آیدادش که شعرهای عربی متن را از نظر گذراندند، اعراب‌گذاری کردند و ترجمه‌ای دقیق از آنها ارائه دادند (هرچند مسئولیت صحت و سقم آنها بر عهده این جانب است). در موارد دیگر دکتر ابن‌الرسول، برخی از مشکلات متن را حل کرد و برای تعدادی از کلمات و ترکیب‌های نامر عربی، معنی دقیق یافت. دوستان دانشمند، جويا جهانبخش و جواد بشری که نشانی از نسخه دستور الکاتب در کتابخانه مرعشی نجفی دادند و جويا جهانبخش که با سماحت، منع یا منابع برخی از احادیث را به این جانب معرفی کرد. دکتر مرتضی هاشمی که با لطف بسیار، منبع برخی از مکانهای جغرافیایی را یافتند، فاضل ارجمند، عمادالدین شیخ‌الحکمایی که در شناخت نوع خطوط نسخه‌ها، بی‌دریغ یاری کرد. آقایان

جمشیدکیانفر، علی اوجبی، محمد باهر و سرکار خانم زینب پیری که در پیگیری برای فراهم آوردن نسخه‌ها، از هیچ کوششی فروگذار نکردند. آقایان عسگر قنبری عدیوی، محمود خانی، رضا سلگی، که کار حروف‌چینی، صفحه‌آرایی و تهیه فهرست‌ها را با صبر و حوصله به سامان رساندند. سرکار خانم زهرا طاووسی منفرد و معصومه حسینی که امور مربوط به چاپ را مُجدّانه دنبال کردند. برادر عزیزم، جواد احمدی که در مقابله متن چاپی با نسخه اساس یاری کرد. خانم سیده الهام حسینی و خانم فاطمه تراب‌پور که در مقابله نهایی و تهیه فهرست‌ها همکاری کردند. همسر ارجمند و آگاهم، اکرم هراتیان که با صبر و بزرگواری محیطی فراهم آورد تا این کار سامان بیابد. قرار بود جناب آقای مصطفی موری (باستان‌شناس در رشت) واژه‌نامه‌ای از لغات و اصطلاحات ترکی و مغولی به کار رفته در دستور الکاتب را به همراه توضیحی درباره ریشه لغوی آنها فراهم کند تا در واژه‌نامه‌ای جداگانه در آخر کتاب آورده شود؛ اما به سبب کسالت ایشان، چنین نشد و تأسفی دائمی برای این جانب باقی ماند.

علی‌اکبر احمدی دارانی

اصفهان

دستمه‌های اردیبهشت ۱۳۹۵

Email: aliakbar_ahmadidara@yahoo.com